

Б20

3147p

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

Балашова Ольга Олександрівна

УДК 130.2

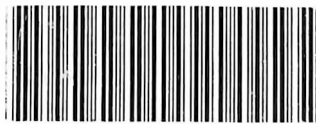
Медіамистецтво: філософсько-антропологічний вимір

Спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

НБ НПУ

100068520

Київ – 2010

4630

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі культурології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Меднікова Галина Сергіївна
Національний педагогічний університет
ім.М.П.Драгоманова,
професор кафедри культурології

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Бондаревська Ірина Андріївна
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
професор кафедри філософії та релігієзнавства

кандидат філософських наук,
Левченко Олена Григорівна
Національний центр театрального мистецтва ім.Леся Курбаса,
старший науковий співробітник

Захист відбудеться 1 лютого 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.13 при Національному університеті ім.М.П.Драгоманова, за адресою: 01601, м.Київ, вул. Пирогова, 9, ауд. ____

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці НПУ ім.Драгоманова за адресою: 01030, м. Київ, вул.Пирогова, 9

Автореферат розіслано 31 грудня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К.Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасному інформаційно-техногенному періоду розвитку цивілізації відповідає певний тип культури – медіакультури, що створює принципово нове середовище людського існування. Це означає, що життя людини у новому просторі залежить від медіа – технічних пристроїв для створення, передачі та зберігання інформації. Отже, їх виникнення, розвиток та вплив на становлення сучасного суспільства мають бути досліджені, зокрема в аспекті медіавізуальної комунікації, одним з яскравих проявів якої є сучасне медіамистецтво.

Мистецтво, будучи самосвідомістю культури постійно освоює нові сфери людського досвіду, здійснює своєрідний дизайн реальності, розігруючи можливі сценарії її розвитку. Як специфічний тип художнього моделювання дійсності – медіамистецтво помітно виходить за межі традиційного розуміння мистецтва, народжуючись у відповідь на виклики нашого часу. У сучасному філософсько-культурологічному дискурсі зафіксовано появу принципово нової бази художньої креативності – активного використання сучасними митцями художніх, технологічних та комунікативних можливостей “нових медіа”. Для з’ясування їх дійсної природи, а також викликаних їх функціонуванням соціокультурних трансформацій - необхідний комплексний аналіз багатьох областей знання, чий предмет змінюється під впливом медіа: філософської антропології, культурології, психології, соціології та естетики. Лише за таких умов можуть отримати адекватне пояснення чинники, структура, форми та функції нової медіареальності з її візуальною домінантою, в яку занурена сучасна людина.

Актуальність дослідження полягає також у необхідності збалансування вітчизняної медіапрактики та медіатеорії. Українська гуманітарна наука сьогодні опинилася в ситуації, коли вона має за досить короткий період подолати певний теоретичний вакуум, який склався в області новітніх технологій та сучасної теорії медіа. При надзвичайно широкому їх застосуванні в найрізноманітніших сферах життя та мистецтва – самі медіа та породжені ними трансформації повсякденності – не стали предметом ґрунтовних теоретичних досліджень. Розуміння цього стає додатковим стимулом до розгортання вітчизняного культурологічного дискурсу, спрямованого на аналіз буття людини в світі медіакультури.

Ступінь розробленості проблеми. Головна заслуга у розробці концептуально-теоретичних основ розуміння філософсько-антропологічних

аспектів медіамистецтва належить таким сучасним медіатеоретикам як Дж.Блейс, П.Вірільо, К.-Р.Гофман, О.Гра, Д.Іпполіто, Ф.Кітлер, Л.Манович, Ш.Теркль, В.Флюссер, М.Хансен, К.Хейлі, а також російським дослідникам О.Горюновій, С.Тетеріну, О.Шульгіну та представникам Санкт-Петербурзької школи медіафілософії О.Кузнецовій, В.Савчуку, М.Степанову, що розробляють категоріальний апарат та філософську методологію вивчення медіа.

Міждисциплінарний характер проблеми медіамистецтва обумовлює необхідність залучення у дослідне поле знань, напрацьованих у сучасному гуманітарному дискурсі: філософської антропології, соціальної філософії та соціології культури.

Теоретичний доробок київської філософсько-антропологічної школи: праці С.Кримського, М.Поповича, Т.Розової, В.Табачковського, В.Шинкарука та ін. - визначили наш вектор розуміння антропологічних трансформацій у сучасній культурі, перенасиченій інформацією та візуальними образами.

Аналіз медіамистецтва показує його безпосередній зв'язок з розвитком інформаційних технологій, філософське осмислення яких дано в працях Д.Белла, М.Кастельса, Ю.Габермаса, Е.Гідденса, Ж.Бодрійяра, К.Шенона та З.Баумана, що з'явилися у другій половині ХХ ст.

Стрижнем концепції інформаційного суспільства є теорія комунікації, вона ж є і головним аналітичним ресурсом у вивченні медіа-арта, твори якого є суто комунікативним жестом. Значення комунікації у сучасному суспільстві детально опрацьоване Ю.Габермасом, М.Кастельсом, Ч.Кулі, Н.Луманом, Е.Сепірером, Важливою для розуміння сутнісних основ комунікації у суспільстві є теорія розроблена вітчизняним вченим Г.Почепцовим. Значення медіа як посередників комунікації опрацьоване провідним медіатеоретиком ХХ століття М.Маклоеном, що, власне, і поклав початок медіатеорії (media studies) у другій половині ХХ ст. Принципове значення для нашого дослідження має теорія німецького соціолога Н.Лумана, що розглядає суспільство як аутопоетичну систему, яка відтворює себе за допомогою комунікації. Вивченні Г.Іннісом, та М.Маклоеном закономірності зміни комунікативних механізмів в структурі суспільства дозволяють розкрити зв'язок медіа-арта з медіатехнологіями, проаналізувати їх вплив на трансформації сучасної культури. Комунікативний аспект сучасної стратегії художньої діяльності досліджують такі теоретики та практики медіамистецтва як К.Р.Гофман, О.Горюнова, С.Тетерін, О.Шульгін.

Основою для розуміння зміни сутнісних основ візуальності у сучасній культурі стали дослідження російських вчених В.Жуковського та Д.Півоварова, які аналізують специфічні риси візуального мислення, недоступні для вербально-логічного. Праці Г.Воробйова, О.Генісаретського, М.Епштейна, Г.Курерової, В.Стрельченко присвячені проблемі візуальності говорять про “візуальний поворот” (Дж.Т.Мітчелл) та його роль у світосприйнятті сучасної людини. Одним з перших, хто замислився про зміни, що виникають у людській почуттєвості у світі з “гіпертрофованим виробництвом візуальної продукції” був Г.Андерс. Так звана “екранність” сучасної культури, характерна для всіх видів медіамистецтва, досліджена і у працях вітчизняних теоретиків І.Зубавіної, Г.Чміль, В.Скуратівського. Динаміку форм візуальної репрезентації розглядає вітчизняна теоретик О.Пушонкова.

У дослідженнях, присвячених різноманітним практикам сучасної візуальної культури, Т.Апінян, О.Аронсона, О.Генісаретського ми знаходимо важливі для теорії медіамистецтва аспекти, що стосуються новітнього розуміння образу, міфу, віртуальної реальності.

Не зважаючи на такий пошук інтерес до феномену медіа та медіакультури у сучасному науковому дискурсі – їх аналіз все ще не дістав свого ґрунтового опрацювання у філософсько-антропологічному аспекті, що зумовило вибір теми та напрямок нашого дослідження. Саме цей вектор аналізу сприятиме розширенню загальної філософсько-теоретичної бази дослідження, а з іншого – забезпечить належний рівень осмислення медіамистецтва, адже спроби зробити це у межах журналістської критики виявляється недостатніми.

Об’єктом дисертаційної роботи виступає актуальна форма сучасного мистецтва - медіамистецтво.

Предметом є філософсько-антропологічний дискурс медіамистецтва.

Метою дисертаційної роботи є філософсько-антропологічний аналіз феномену медіамистецтва як виразника фундаментальних зрушень світовідчуття людини ХХІ ст. Виходячи з поставленої мети, сформульовано **основні завдання:**

- проаналізувати основні положення медіатеорії від моменту її появи у 60-х рр. ХХ ст. до сьогодення;
- довести, що під впливом медіа змінюється комунікативна природа суспільства;
- проаналізувати медіасередовище як нову сферу буття сучасної людини;

- розкрити сутність медіамистецтва, його ризоматичну природу;
- запропонувати категоріальний апарат для філософсько-теоретичного дослідження медіамистецтва;
- здійснити філософсько-антропологічний аналіз художньої практики медіамистецтва та запропонувати типологію його різновидів;
- виявити зміни соціокультурного функціонування мистецтва під впливом медіа;

Методи дослідження. Аналіз медіамистецтва в дисертації спирався на комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Загальним методологічним принципом роботи стали принципи неklasичної філософії, що визначили напрямок наукової розвідки та дали змогу розкрити онтологічний зріз явища медіамистецтва.

Природа медіамистецтва для адекватного її пізнання потребувала міждисциплінарного підходу, що й обумовило звернення до методологічних напрацювань таких наук, як психологія, соціологія та мистецтвознавство. Поєднання історичного та логічного методів дало змогу простежити залежність трансформацій світосприйняття людини від еволюції медіа. Компаративний метод дозволив порівняти медіа-арт із традиційними формами мистецтва, з'ясувавши чинники його специфіки. За допомогою методу узагальнення аналіз практики медіа-арта уможливив виявлення його сутнісних характеристик.

Також у дослідженні були використані такі загальнонаукові методи теоретичного дослідження як абстрагування, синтез, аналіз, індукція та дедукція.

Наукова новизна роботи визначається метою та завданнями дослідження, засобами їх розв'язання та конкретизується у наступному:

Вперше:

- на конкретному матеріалі медіамистецтва доведено, що існуючий комунікативний простір, створений новітніми медіа, максимально індивідуалізує кожного його користувача, через унікальність отриманого досвіду, що змінює структуру повсякденного буття людини і сприяє її самореалізації;
- шляхом застосування соціальної теорії Н. Лумана до аналізу медіамистецтва, обґрунтовано провідне значення адаптаційної функції медіамистецтва за умов інтенсивних соціальних трансформацій;
- до українського гуманітарного дискурсу було введено теоретичні напрацювання провідних медіатеоретиків та дослідників медіамистецтва:

дослідження Л.Мановича, присвячені художній мові нових медіа, Ш.Теркль, що аналізує трансформації ідентичності в добу Інтернету, М.Хансена, який розробляє підходи до вивчення медіа з позицій новітньої філософії, Д.Блейс та Д.Іпполіто, що здійснюють аналітику медіа у площині міждисциплінарних наукових пошуків та ін., що дозволило збагатити категоріальний апарат вітчизняної медіатеорії та сприяти її розвитку у напрямку освоєння новітніх когнітивних аспектів медіапростору;

- спираючись на положення візуальної антропології, що досліджують візуальні параметри сучасної культури, виявлено зв'язок між екранною формою комунікації, що притаманна медіакulturі та децентралізуючими трансформаціями у суспільстві;
- запропонована та обґрунтована авторська типологія медіамистецтва, що зводиться до чотирьох основних виявів художньої медіапрактики: відео-арт, діджитал-арт, нет-арт, сайєнс-арт, а також їх гібридних форм.

Уточнено:

- поняття медіакulturі, що на сьогоднішній день не просто позначає певний сегмент сучасного культурного простору, пов'язаного з розвитком медіатехнологій, але все більше набуває статусу метакulturі;
- специфіку візуального мислення у медіамистецтві, що виражається у високій інформаційній смності та переконливості образного сприйняття, домінуванні продуктивних можливостей над репродуктивними;

Дістало подальший розвиток:

- розуміння комунікації як самоцінності медіамистецтва;
- тлумачення проблеми медіамистецтва як істотно пов'язаної зі змінами у соціокультурному функціонуванні мистецтва: появи нових форм мистецької практики, зміні ролі автора, способу творення та презентації та подальшого існування твору мистецтва.

Теоретичне і практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що отримані результати допомагають систематизувати та доповнити вітчизняну медіатеорію, залучаючи до аналізу новітні західні розробки медіапроблематики, а також опрацьовуючи досить розпорошені спроби осмислення медіа українськими дослідниками. Її результати можуть знайти своє застосування в подальшому науковому дослідженні даної теми.

Сформульовані теоретичні висновки можуть застосовуватися при вивченні актуальних проблем культурології, естетики, мистецтвознавства та

інших гуманітарних дисциплін. Дисертаційне дослідження може стати основою для розробки курсу теорії медіамистецтва у профільних вузах. А також, бути залученим до розробки спеціальних курсів та факультативів із зазначених дисциплін: “Мистецтво новітніх технологій. Комунікативні практики”, “Нет-арт: мистецтво у Інтернет-просторі”, “Медіапрактика та медіатеорія: мистецтво високих технологій або високі технології в мистецтві”

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, а також на ряді міжнародних науково-практичних конференцій та семінарів, а саме: «Дні науки філософського факультету» (м.Київ, 2007, 2008), “Науки о культуре – шаг в XXI век» (м.Москва, 2007) “Шевченківська Весна –2008” (м.Київ, 2008), “Українське мистецтво: історія та шляхи розвитку у XXI столітті” (м.Варшава, 2008), “Медіафілософія III” (м.Санкт-Петербург, 2009)

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладені у 9 наукових публікаціях, з них 6 - наукові статті, опубліковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України для філософських наук та 3 тези у збірниках матеріалів міжнародних наукових конференцій.

Структура роботи відповідає меті дослідження та відображає послідовність вирішення поставлених у роботі задач. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 185 сторінок, із них 168 – основний текст, список використаних джерел включає 256 позицій з яких 34 іноземною мовою і становить 17 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, окреслюється рівень її наукової розробки, визначається мета, завдання та методи дослідження, формулюється наукова новизна роботи, її практичне та теоретичне значення, наводяться дані про публікації та апробацію роботи.

Перший розділ “Медіатеорія: генезис та актуальні проблеми” має три підрозділи, в яких розкриваються теоретичні аспекти осмислення ролі медіа в суспільстві та медіамистецтві, окреслюється теоретико-методологічне поле для з'ясування природи медіа-арта.

У підрозділі 1.1. “Медіапроблематика як об’єкт наукового аналізу” дається історико-філософський аналіз медіа, фіксується поява у науковому дискурсі проблематики філософії техніки. Обґрунтовується сучасне розуміння медіакультури, що на відміну від таких понять як дигітальна та кіберкультура, не просто позначає певний сегмент наявного культурного простору, але глобально визначає нові тенденції розвитку сучасного етапу культури, забезпечуючи загальний – медіальний – характер її функціонування.

Вивчення генезису медіа, дозволило розкрити їх сутність, що обумовлює креативний потенціал сучасної медіакультури, яка є свосереднім експериментальним полем трансформації свідомості сучасної людини та соціальних змін під впливом інформаційно-комунікативних технологій. Дослідження медіамистецтва потребувало розширення категоріального апарату за рахунок введення понять із суміжних сфер знання, що обумовлено його залежністю від розвитку технологічного інструментарію: медіапростір, медіареальність, віртуальна реальність, дигітальне середовище та ін.

Вперше предметом теоретичного дослідження медіа стають у 60-х роках ХХ ст. Канадський соціолог Маршал Маклюен визначає медіа як “зовнішнє розширення людини”, беручи за основу їх комунікативність, він будь-які засоби міжлюдської комунікації включаючи дороги, усне мовлення, письмо, одяг та навіть електричне світло називає медіа. Не погоджується з Маклюеном німецький медіатеоретик Ф.Кіттлер, що пропонує вважати медіа цілком автономними структурами, для нього це певні технологічні апарати, що своєю появою змінюють простір людського буття. М.Маклюен також був одним з перших, хто заговорив про значення «mass-media» і саме цим шляхом через ототожнення медіа зі ЗМІ рухалась медіатеорія досить довгий час. Зокрема, Ж.Бодрійяр говорячи про медіа – але, фактично маючи на увазі ЗМІ – відмовляє їм у їх основній функції: комунікативності.

Сучасна медіатеорія визначає медіа як певний технологічний інструментарій, що надає нових можливостей міжлюдській комунікації, виводячи її на принципово новий рівень. Медіамистецтво, що виникає одночасно з медіатеорією дає характеристику різним аспектам існування соціуму, що базується на медіа, досліджує стан людини у ньому, розкриває взаємовідносини людини з технікою або розкриває особливості медіальної комунікації.

У пошуках розуміння специфіки медіамистецтва однією з найбільш перспективних видається позиція американського дослідника Льва Мановича. Розглядаючи візуальність як визначник природи медіа він наголошує, що

формування її якостей відбувалось в межах екранності. Продуктивність даного підходу обумовлена, на нашу думку, виходом в естетичну площину впливу медіа, що дозволяє розкрити нову специфіку мислення сучасної людини, яке формуються завдяки медіазасобам.

Сьогодні йде активне формування медіатеорії, яка передбачає осмислення того чим є сучасні медіа та яку роль вони відіграють у зміні комунікативної природи суспільства, яким є буття людини у просторі сучасної медіакультури, а також займається методологічними принципами вивчення медіамистецтва та розробкою категоріального апарату для адекватного аналізу новітніх явищ медіакультури.

У підрозділі 1.2. **“Інформаційно-комунікативна природа сучасного суспільства та її відображення в медіамистецтві”** аналізується інформаційно-комунікативний простір, створований новітніми технологіями в дискурсі антропологічного виміру нашої цивілізації. При цьому, медіамистецтво розглядається як один з інструментів самоопису культури, що жваво реагує на будь-які соціокультурні процеси сучасності.

Розуміння комунікації як сутнісної характеристики суспільства доводить теорія впливового німецького соціолога Н.Лумана. На думку дослідника, сучасне суспільство є функціонально диференційованим, його неможливо розглядати як впорядковану цілісність, оскільки не існує єдиного центру, “верхівки”, з висоти якої можна було б побачити його як ціле. В цій ситуації різниця між різними функціональними підсистемами, між індивідом та колективом, минулим та майбутнім руйнує принцип структурної єдності, виводячи на перший план комунікацію. В такому суспільстві кожна підсистема комунікує всередині себе, ззовні та про себе, а отже й мистецтво, як одна з цих підсистем, виробляє власні репрезентації, що претендують на цілісність та всезагальність, але насправді реально діють лише у рамках свого поля. Ця думка виявляється надзвичайно плідною для осмислення медіамистецтва, як такого що відображує дійсний стан сучасного суспільства.

Медіасередовище є онтологічно невизначеним, нерелексивним «паралельним виміром» в якому доводиться існувати сучасній людині. Воно, як зазначають дослідники, характеризується: *надмірністю* інформації що у ньому циркулює; *перенасиченістю* візуальними образами, що вже перестають бути тотожними самі собі – набувають безлічі конотацій в залежності від контексту відтворення; *безмежністю* віртуального простору, що не має ані початку, ані кінця та перебуває у стані безперервного творення і розгортання; та *хаотичністю* – відсутністю будь-якої задалегідь визначеної логіки,

впорядкованості та ієрархії між різними суб'єктами медіапростору. Медіамистецтво - є органічною частиною медіасередовища і в той же час - художньою рефлексією на нього.

У підрозділі 1.3 “Медіавізуальність як нова мова мислення” йдеться про специфічну візуальність, народжену технологічними змінами, що фіксує нове світосприйняття сучасної людини.

Будучи комунікативним актом, що відбувається переважно через екран - медіамистецтво є продуктом нового типу не лише художнього, але і повсякденного мислення, що базується на візуальності. На відміну від раціонального, вербального, причинно-наслідкового та лінійного – візуальне мислення, що домінує у медіакультурі – є нелінійним за своєю суттю, воно засноване на образно-асоціативних зв'язках, що часто поєднують непоєднане, народжуючи нове знання.

У сучасному світі, в якому дискредитована вербальність витісняється візуальністю, висока швидкість сприйняття інформації здійснюється за рахунок відмови від акцентації на деталях, а специфікою сприйняття стає емоційність, антирефлексивність, асоціативність та іманентність.

Медіамистецтво базується на аудіо-тактильній візуальності, характерній для всієї новітньої медіакультури, що створює віртуальний простір позначений інтерактивністю та тотальністю розповсюдження візуального коду, коли навіть текст починає працювати як візуальний знак.

Візуальне мислення, формується під впливом багатьох художніх медіапрактик, все розмаїття яких ми пропонуємо звести до чотирьох основних: відео-арт, нет-арт, сайєнс-арт та діджитал-арт та їх гібридних форм.

Відео-арт – художня практика, що працює з відеозображеннями, які створюються за допомогою цифрової або аналогової камери, часом – з використанням відеомонтажу та відповідного програмного забезпечення. Кінцевим продуктом відео-арту є відзнятий відеофільм – наративний або абстрактний, але лінійно розгорнутий у часі, який може існувати самостійно, або бути частиною відеоінсталяції.

Людина, що тримає в руках відеокамеру постійно стикається з проблемою відбору та вибору того, що має потрапити до відеоряду, навіть коли перед нею не стоїть художня задача. За допомогою монтажу вона отримує владу редагувати тканину реальності на власний розсуд, фактично стаючи її автором. Мистецтво, в основі якого лежить відеотехнологія, ще багато в чому зберігає традиційні позиції автора твору та глядача.

Діджитал-арт – мистецтво, засноване на використанні цифрових технологій та різноманітного програмного забезпечення для створення зображень, 3D-анімації, різноманітних цифрових інсталяцій тощо. Його кінцевим продуктом є створення унікального симулятивного простору, що має нелінійні, ризомні способи навігації всередині нього. Кінцевим продуктом діджитал-арту є створювані за допомогою комп'ютера масштабні інтерактивні інсталяції, інтерактивне нелінійне кіно, цифрові просторові проєкції і таке інше.

У випадку з діджитал-артом мова йде не стільки про художній твір як такий, скільки про створення певного художнього простору, де головною дійовою особою є реципієнт, який самостійно обирає навігацію, формуючи твір у реальному часі.

Нет-арт – художня практика, яка створюється всередині мережі та може існувати лише в ній. Її найвищою цінністю є комунікація. Найбільш інтерактивна з усіх медіапрактик - часто має структуру сайту, що дає йому змогу розвиватися поза кон'юнктурою художнього ринку, існуючи на периферії масової культури у демократичному середовищі мережі Інтернет.

Це мистецтво існує лише в момент інтерактивної взаємодії з твором, об'єктивно твору нет-арту взагалі не існує, твір тут тотожний комунікації, задача якої змінити щось у кожному з її учасників. Тут створюється інший тип нелінійного мислення, що максимально працює на індивідуалізацію кожного з учасників художньо-комунікативного акту.

Сайєнс-арт – один з найбільш дискусійних напрямків медіамистецтва - створює комунікативний простір в якому на рівних взаємодіють художники та вчені з різних областей сучасної науки та техніки, формуючи дискусійне поле для апробації наукових досягнень та провокації обговорення їх можливих наслідків у широких колах суспільства.

Другий розділ “**Медіамистецтво в контексті буття сучасної людини**” складається з чотирьох підрозділів і присвячений виявленню сутнісних характеристик медіамистецтва, що виражають світовідчуття людини в епоху техногенно-інформаційної цивілізації.

Підрозділ 2.1. “**Візуальність класичного мистецтва та медіа-арта: загальне та особливе**” присвячений проблемам нової візуальності, характерної для сучасної медіакультури у порівнянні з її традиційним розумінням у класичній культурі.

Розмивання меж мистецтва, яке ми сьогодні спостерігаємо відбувається внаслідок того, що його традиційні його функції перехоплює індустрія розваг,

реклама та мода – що традиційно належить полю поп-культури. Дійсно, з привілейованого транслятора вищих ідей, сутностей та смислів мистецтво перетворилося на одну з багатьох галузей візуальної культури.

В епоху тотальної візуалізації будь-які події, життєві ситуації миттєво переносяться на екран: чого не існує в просторі екрану, в медійному просторі, – не існує взагалі. Ознаками нової візуальної естетики є “навігаційність”, “екранність”, “інтерактивність”.

Візуальність медіа-арта суттєво відрізняється від візуальності традиційних мистецтв, де художній образ формується автором. Медіамистецтво також має справу з образом, але він виникає лише у процесі взаємодії реципієнта із твором. Завдяки інтерактивності – можливості впливати на твір в реальному часі – глядач завжди отримує новий варіант твору, фактично стаючи його співавтором. Таким чином, всі образи, що створюються у медіамистецтві є комунікативними (О.Аронсон), вони не працюють на цілісне сприйняття, а лише звертають увагу реципієнта на контекст, у якому відтворюється те чи інше зображення.

Неконтрольований приріст потоку візуальних образів, яким позначена сучасна культурна ситуація - дає привід говорити про наступний після антропологічного та лінгвістичного поворотів “іконічний поворот” (iconic turn) – який і полягає у зміні сприйняття світу в цілому. Сучасна індустрія візуальних образів все більше використовує цифрову симуляцію реальності. Вона виробляє потік зображень, де основною метою є сугестія - візуальне заміщення реальності: швидкість візуально-інформаційного потоку суцільно захоплює людину, не даючи їй шансу на дистанціювання від нього в якості стороннього спостерігача. В результаті формується специфічний пласт культури, змонтований за принципом колажу - комбінації різноманітних зображень-знаків, перенесених з одного контексту в інший й скомпонованих так, щоб якнайкраще передати авторську інтенцію.

У такому середовищі медіамистецтво – це своєрідний, прихований, бунт проти візуального диктату, адже, використовуючи ті ж самі методи і технології, агенти медіапростору з необхідністю унаочнюють й негативні тенденції та наслідки такого неосмисленого, рефлексивного споживання.

У підрозділі 2.2. “Трансформації свідомості та структури повсякденності під впливом медіа” - аналізуються зміни, до яких призвела еволюція засобів збереження та передачі інформації: починаючи від винайдення фотографії і до впровадження сучасних мультимедійних систем. Умовне виділення основних етапів еволюції медіа дозволило з’ясувати, які

зміни привнесли вони у сприйняття дійсності людиною. Дослідження спирається на праці Р.Барта, П.Вірільо, Ж.Дельоза, С.Жижека, С.Зонтаг, Ж.Лаккана, Я.Мукаржовського, А.Флісера, В.Флюсера, та ін.

Зміни що відбуваються з людиною, спричинені глобальним розповсюдженням “нових медіа” на сучасному етапі їх розвитку відображуються не лише на психологічно-емоційному стані людини, її свідомості, але і впливають на розуміння таких фундаментальних категорій як час та простір, що свідчить про глибинність та незворотність цих змін.

Людина, що знаходиться новому комунікаційному просторі завдяки різноманітним медіа та їх інтерактивності формує власний простір, де характеристики хронотопу позбуваються об’єктивності, перетворюючись на суб’єктивний досвід. За допомогою цифрових можливостей людина стає владною над образами, запропонованими екраном, може як завгодно маніпулювати ними. Таким чином вона перетворюється на деміурга, що творить свою реальність на власний розсуд. У такий спосіб відбувається приріст паралельних вимірів існування людини, кожен з яких однаково реальний – самодостатні і неззаємозамінні вони, впливаючи один на одного, розширюють межі людського сприйняття.

Експериментальне мистецтво, створене на основі новітніх медіатехнологій, мистецтво нових медіа - є граничною областю становлення нової реальності, де найбільш проявляються якості сучасності, які потребують радикальних творчих зусиль.

У підрозділі 2.3. “Ризоматична природа медіамистецтва в контексті буття людини” – аналізується сучасна культурна ситуація, яка є наслідком демократизації суспільства та індивідуалізації особистості у ньому завдяки новітнім медіа.

Децентралізований віртуальний простір, народжений сучасними медіа розширює межі існування людини, створюючи унікальні умови для її соціалізації всередині нього. За допомогу сучасних медіа людина самостійно обирає не лише спосіб навігації всередині віртуального простру, кількість та якість спожитої інформації, але отримує можливість обговорення цієї інформації з будь-ким, кому вона теж цікава - суспільство, що створюється на основі такої комунікативної системи – виявляється максимально індивідуалізованим, його неможливо описати, беручи за основу середньостатистичні дані.

В нашій роботі ми дотримуємось концепції, що мистецтво є одним із механізмів самоопису та саморегуляції культури і лише з цих позицій ми

зможемо адекватно описати феномен медіамистецтва. В тій системі культури, в якій знаходиться та функціонує сучасне західне суспільство - актуальне для цієї системи мистецтво має детермінуватися потребами культури в її соціально-організуючій діяльності. Можливо єдиною задачею актуального мистецтва, що поєднує цей розрізнений, неоднорідний та фрагментарний дискурс – є невербалізована потреба пробудити у реципієнта критичне ставлення до процесів в оточуючій дійсності. Необхідність такої здатності постійно піддавати сумніву навіть очевидні факти продиктована зануреністю людини у медіапростір, враховуючи ту кількість інформації, яка виливається на неї кожно хвилину її життя і абстрагуватися від якої, знаходячись всередині соціальної системи неможливо. Лише чуттєвий характер мистецтва, позбавлений догматичності та жорстких регламентацій якомога краще підходить для досягнення цих цілей, допомагаючи людині освоювати оточуючу дійсність, розуміти її та знаходити у ній своє місце.

У підрозділі 2.4. “Віртуальний простір медіамистецтва – нове середовище буття” через філософсько-антропологічний аналіз основних форм медіамистецтва виявляються характерні особливості унікального віртуального простору - новітнього виміру існування людини.

Саме у площині мистецтва, що завжди гостро реагує на найменші соціокультурні перетворення відбувалось осмислення медіатехнологій - загроз що вони приховують, та можливостей, що вони відкривають. Прослідкувавши зміну домінантних форм медіамистецтва та здійснивши їх філософсько-антропологічний аналіз ми наблизились до розуміння змін соціокультурного ландшафту, який вони фіксують своєю появою.

Послідовно розглянувши кожен з чотирьох проявів медіамистецтва: відео-арт, діджитал-арт, нет-арт та сайєнс-арт та розгорнувши їх аналіз в історичній перспективі ми виявили основні характеристики простору буття сучасної людини, що одночасно є простором індивідуальної комунікації, суспільного обговорення проблемних питань та взаємодії всіх культурних агентів заради вдосконалення існуючої соціальної системи.

Третій розділ “Медіа як чинник соціокультурних та художніх трансформацій XXI століття” складається з трьох підрозділів та присвячений аналізу трансформаційних процесів, що відбуваються під впливом медіа у практиці українського та світового мистецтва.

Підрозділ 3.1 “Медіа у трансформаціях соціокультурного функціонування мистецтва” розкриває основні проблеми пов’язані з

розвитком сучасного медіа-арта шляхом аналізу практики його сучасного функціонування.

З розповсюдженням медіатехнологій та набуттям медіа все більшого значення для повсякденного життя людини – відбувається не лише розвиток медіамистецтва, як автономної художньої практики, але і традиційні види мистецтва (живопис, кінематограф) відчують на собі їх значний вплив. Зміни в процесі виробництва художнього продукту, що відтепер опосередкований медіазасобами - позначаються на всіх рівнях його функціонування.

Медіамистецтво змінює традиційні ролі автора, глядача та твору мистецтва. В трансформованому медіа художньому полі жодна з них вже не є цілком автономною структурною одиницею. Медіамистецтво хоч і передбачає наявність автора, воно за своєю суттю “імперсональне”. Відбувається так тому, що художник лише створює контекст, зміст якого конструюється реципієнтом. Медіатвір таким чином уникає опозиції копія-оригінал – кожна його копія одночасно є оригіналом, що робить його аутсайдером художньому ринку. З огляду на це, твір медіа-арту, входячи до усталеної системи функціонування мистецтва належить одразу до трьох економік: ринкової, символічної (економіки дару, за М.Моссом та Л.Хайдом) та економіки “підозри”(за Б.Гройсом).

У підрозділі 3.2 “Механізми самозбереження медіамистецтва у просторі культури” проаналізовано можливості забезпеченням виживання медіамистецтва у існуючій системі культури.

Медіамистецтво – явище, що розвивається стихійно в силу особливостей його створення та репрезентації. Але, будучи досить вагомим сегментом у розмітці сучасного художнього поля, воно реалізує свій потенціал через інституціалізацію, яка хоч і зі значними складностями, але відбувається.

В першу чергу складності пов’язані з особливостями самого художнього продукту, який майже повністю унеможливорює його архівацію та збереження. Будучи пов’язаним з технологіями, що розвиваючись постійно зазнають змін - разом з самим художнім продуктом необхідно зберігати і обладнання яке могло б його відтворити, що досить складно зробити, враховуючи динаміку цих змін. Ще однією складністю на шляху до інституціалізації медіамистецтва є його повна непідвладність будь-якій систематизації.

Головною інституціональною підтримкою медіа-арта, що має сьогодні найбільше значення є різноманітні міжнародні медіафестивалі, що проводяться в різних країнах світу. Завдяки розгалуженій системі таких фестивалів ми

можемо говорити про наявність та розвиток певної професійної селекції та формування історії цього виду мистецтва.

Підрозділ 3.3. “Нет-арт як виразник культурних перетворень”
присвячений аналізу найбільш незаангажованої та демократичної практики, що розвивається на теренах глобальної мережі Інтернет, а отже і найбільш повно висвітлює ключові для сучасної медіакультури риси: інтерактивність, комунікативність, креативність, демократичність та доступність інформації. Внаслідок своєї свободи від ринкової кон’юнктури та завдяки демократичності Інтернет-простору, нет-арт постає сьогодні як найбільш перспективна галузь медіамистецтва.

Інтерактивність мережі, що спирається на візуальність, дійсно дарує новий простір людському існуванню, а разом з ним і нові можливості для втілення своїх ідей сучасними креаторами. Мережеві проекти існують не лише у вигляді ненав’язливої гри, як може здатися на перший погляд, вони можуть порушувати і серйозні морально-етичні проблеми сучасних соціокультурних трансформацій. Художньо орієнтовані медійні комунікації демонструють свою силу в моделюванні і реалізації соціальних зв’язків за принципом мережевих структур.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження було з’ясовано, що під впливом новітніх медіа, змінюється характер мислення та простір буття сучасної людини, що дозволяє зробити наступні висновки:

1. Проаналізувавши основні положення медіатеорії, яка з’явилася та дістала значний розвиток у другій половині ХХ століття було виявлено, що одним з її найважливіших аналітичних ресурсів є практика медіамистецтва, що є своєрідною художньою рефлексією на зміни у наявному медіапросторі. Медіамистецтво, або мистецтво нових медіа, відображає складні процеси, що відбуваються з людиною зануреною у сучасний медіапростір, де все піддається візуалізації.
2. Медіапростір народжує новий тип культури - медіакультури, змонтованої за принципом колажу - комбінації різноманітних зображень-знаків, перенесених з одного контексту в інший і скомпонованих так, щоб сформувати певну насичену образами систему, навігація у якій залежить не лише від того, хто її створює, але і того хто у ній перебуває. Її надзвичайна активність пов’язана з розвитком сучасних технологій, що

актуалізують візуальний вектор сприйняття людиною світу. Візуальність, запропонована новими медіа, вирізняється універсальністю свого коду та сприяє забезпеченню комунікації, яка базується на інтерактивності візуальних образів – максимально індивідуалізує кожного з її учасників.

3. Медіамистецтво послідовно виявляє всі найсуттєвіші характеристики медіакультури. У ході його дослідження з необхідністю було розроблено відповідну його природі парадигму аналізу і залучені такі категорії некласичного філософування як комунікативність, медійно-інтерактивна творчість, мультимедіа, віртуальність, техносфера, ефір тощо.
4. Підґрунтям філософсько-антропологічного аналізу медіамистецтва стала соціальна теорія Н.Лумана, що дозволяє розглядати медіамистецтво, як один з необхідних механізмів існуючої соціальної системи – в даному випадку, механізму самоопису та саморегуляції культури.
5. Зміщення уваги від вербального до візуального мислення в медіамистецтві, принципово змінює світоглядний концепт людини медіадоби та налаштовує суб'єкт на новий інтерактивний тип комунікації, що занурює реципієнта у цифрову віртуальну реальність, де піддається сумніву навіть онтологічна визначеність часу та простору. Медіамистецтво акцентує увагу реципієнта на протиріччях медіавізуальності, виховуючи у нього критичне мислення, необхідне для виживання у існуючій соціальній системі.
6. Основою медіамистецтва є образ, комунікативний за своєю суттю, що існує лише до тих пір, поки не буде зафіксованим в уявленні. Медіамистецтво – це художня практика, що розгортається в теперішньому часі, воно актуальне лише “тут і тепер”. Головне призначення медіамистецтва – в комунікації, а не репрезентації, що відкриває необмежені можливості для творчості будь-якій людині. Простота використання медіапристроїв робить це мистецтво максимально демократичним, адже дозволяє долучатись до його створення людям, що не мають ані художньої, ані технічної професійної освіти.
7. Художній простір медіамистецтва базується на відмінному від традиційного розуміння ролі автора та реципієнта художнього твору. Людина, що сприймає медіапродукт завдяки інтерактивності стає його невід'ємною частиною і на фізичному рівні: глядач перетворюється на засіб виразності твору, вступаючи з ним у комунікацію. Змінюючи значення та роль основних агентів художнього поля, медіамистецтво неминуче впливає і на форму його соціо-культурного функціонування, змінюючи базові засади наявного художнього поля.

8. Неартефактна природа медіамистецтва суттєво проблематизує його існування на художньому ринку, а отже, і звільняє від необхідності слідувати комерційній доцільності, що робить його цікавим простором для філософсько-соціального експерименту.
9. Проведене дослідження медіамистецтва з точки зору філософської антропології свідчить про кардинальні цивілізаційні перетворення, що відбуваються з соціальною структурою суспільства на всіх її рівнях, сприяючи її демократизації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Балашова О.О. До питання про понятійну базу в дослідженні медіакультури/ Балашова О.О. // Науковий часопис НПУ ім.М.П.Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія.Філософія: Зб.наукових праць. – Вип.13 (26). – К.: вид-во НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2007 – с.162-170.
2. Балашова О.О. Медіа в колізіях світосприйняття/ Балашова О.О.// Культура і сучасність: альманах. – К.: Міленіум, 2007. - № 2. – с.61-69.
3. Балашова О.О. Нет-арт: мистецтво на межі мистецтва/ Балашова О.О. // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності /зб.наук.праць, вип. 22/ Відп. ред.: М.М.Бровко, О.Г.Шутов. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2008 – с.25-32.
4. Балашова О.О. Деякі аспекти сучасної культурно-мистецької парадигми/ Балашова О.О. // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. Вип. XX. – К.: Міленіум, 2008. – с.167-174.
5. Балашова О.О. Медіа в трансформаціях сучасного художнього ринку/ Балашова О.О. // Гуманітарний часопис: збірник наукових праць. – Харків: ХАІ. 2009 - №3 – с.114-120.
6. Балашова О.О. Net.art і парадокси сучасного мистецтва/ Балашова О.О. // Філософська думка. Український науково-теоретичний часопис - №6 – К.: Академперіодика НАН України, 2009 – с. 79-91.

7. Балашова О.О. Медіамистецтво як простір новітнього естетичного аналізу/ Балашова О.О. // Дні науки філософського ф-ту: Матеріали міжнародної наук-практ. конференції 18-19 квітня 2007 – К.: ВПЦ “Київський університет” – с. 5-6.

8. Балашова О.О. Технології та мистецтво: горизонти інтеграції / Балашова О.О.// Шевченківська весна: Матеріали міжнародної наук-практичної конф. 20-23 березня 2008 – К.: Обрії – с.179-180.

9. Балашова О.О. Постхудожня парадигма в аналізі сучасного візуального мистецтва / Балашова О.О. // Візуальність в умовах культурних трансформацій: мат.між нар.наук.-практ. конф. 14-15 жовтня 2009 – Черкаси: Ю.А.Чабанско – с. с.22-23.

АНОТАЦІЇ

Балашова О.О. Медіамистецтво: філософсько-антропологічний вимір – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософія культури, філософська антропологія. Національний педагогічний університет ім.М.П.Драгоманова, Київ, 2010.

У дисертації розглядається медіамистецтво - феномен сучасної візуально-орієнтованої медіакультури, його сутність та характерні особливості, що симптоматично діагностують стан сучасної людини.

Підґрунтям філософсько-антропологічного аналізу медіамистецтва стала соціальна теорія Нікласа Лумана, що дозволяє розглядати мистецтво невіддільно від загального соціокультурного контексту, як один з його необхідних механізмів – в даному випадку, механізму самоопису та саморегуляції культури. Фундаментальні зрушення у світовідчутті сучасної людини – онтологічна невизначеність часопросторових характеристик медіасередовища - поступово виявляються в медіамистецтві, найвищою цінністю якого є комунікація.

У ході дослідження було розроблено парадигму аналізу медіа-арта, для чого було здійснено вихід за межі традиційного категоріального апарату. Значну частину роботи присвячено аналізу практики медіа-арата, на ґрунті

якого були зроблені важливі висновки щодо змін у світосприйнятті сучасної людини.

Було виділено чотири провідні напрямки медіамистецтва: відео-арт, діджитал-арт, нет-арт та сайнс-арт і проаналізована їх роль у формуванні нелінійного мислення людини, створення нового середовища її буття.

Ключові слова: медіамистецтво, медіакультура, медіареальність, візуальна антропологія, візуальне мислення, віртуальний простір, інтерактивність, комунікативний образ.

Балашова О.О. Медиаискусство: философско-антропологическое измерение – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – философия культуры, философская антропология. Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2010-10-03

В работе осуществлен философско-антропологический анализ медиаискусства – феномена современной визуально-ориентированной медиакультуры, сущность и характерные особенности которого симптоматично диагностируют состояние современного человека. Актуальная художественная практика начала XXI века рассматривается как один из механизмов самоописания и саморегуляции медиакультуры.

Медиапространство, возникающее вследствие распространения различных медиа – принципиально новая среда обитания современного человека, которая характеризуется экранностью, интерактивностью и навигационностью. Нахождение в этом максимально децентрализованном пространстве, с необходимостью стимулирует у его пользователей наработку необходимых для выживания в нем качеств, позволяющих свободно оперировать потоками информации и критически их анализировать. Одним из механизмов, адаптирующих человека к этому новому жизненному пространству является медиаискусство.

Фундаментальные изменения в мироощущении современного человека – онтологическая неопределенность пространственно-временных характеристик виртуального пространства, внутренняя растерянность, индивидуализация – последовательно раскрываются в медиаискусстве, наивысшей ценностью которого является коммуникация. Его природа проявляется в провокативной визуальности, характеризующейся интерактивностью. Образ, возникающий в медиаискусстве, является коммуникативным.

В ходе исследования была разработана парадигма анализа медиа-арта, для чего был совершен выход за рамки традиционного категориального аппарата. Значительную часть исследования посвящено анализу практики

медиаискусства, на основании которого были сделаны важные выводы об изменении мироощущения современного человека.

Выделено четыре основных сегмента медиаискусства: видео-арт, диджитал-арт, нет-арт и сайенс-арт, проанализирована их роль в формировании нелинейного мышления и создания новой среды обитания человека. Наиболее гибкой и незаангажированной художественной медиапрактикой при этом можно считать нет-арт, благодаря его свободе от существующих законов современного художественного поля.

Ключевые слова: медиаискусство, медиакультура, медиареальность, визуальная антропология, визуальное мышление, виртуальное пространство, интерактивность, коммуникативный образ.

Balashova O.O. – Media Art: philosophic-anthropological dimension. - Manuscript.

Dissertation for the Degree of Philosophy Candidate, specialization 09.00.04 is philosophy of culture, philosophical anthropology. National Pedagogical University of M.P.Dragomanov, Kyiv, 2010.

The thesis notifies investigates the phenomenon of contemporary visual-oriented mediaculture – media art, his essence and characteristic features which symptomaticly diagnose the state of modern man.

The system theory of Niklas Luhmann, allows to examine an art inseparably from a general social context, became soil of philosophical analysis of media art, as one of its necessary mechanisms - in this case, mechanism of self-description and self-regulation of culture. Fundamental changes in attitude of modern man are an ontological vagueness of spatiotemporal descriptions of mediaenvironment - gradually appear in a media art the greatest value of which is communication.

During the research a new paradigm for media-art analysis has been developed. Four main types of media-art were singled out: video-art, digital-art, net-art, science-art. The research also analyses their role in the shaping of nonlinear thinking and creation of the new space for existence.

The most part of the paper covers the analysis of media-art practice, which affected deeply the main conclusions on the alteration of modern human outlook.

Key words: media art, media culture, media reality, visual anthropology, visual thinking, virtual space, interactivity, communicational image.